

GENERAL SİSİANOVUN QAFQAZDA HƏRBİ ƏMƏLİYYATLARI VƏ ÜSYANLAR

*Urfan Davud oğlu Həsənov
Gəncə Dövlət Universiteti*

Açar sözlər: *Rusiya, Qafqaz siyasəti, üsyan, müstəmləkə, imperiya, imperator, Şimali Qafqaz, Cənubi Qafqaz.*

General Sisyanov rus zabiti kimi imperiyanın siyasi iradəsini təmsil edirdi. Lakin, hərbi əməliyyatlar zamanı generalların seçim və fəaliyyətlərində subyektiv faktorlar da mövcud idi. O, təslim olmayan azadsevər qafqazlıları törətdiyi soyqırım və vəhşiliklərlə təslim edəcəyini düşünürdü. Onun və bir çox rus generallarının fəaliyyətlərində islamofobiya, türkofobiya və xristian təəssübkeşliyi özünü açıq şəkildə büruzə verirdi. Rusiyanın Qafqazda yanlış siyasəti, üsyanların artmasınaşərait yaratdı.

ВОЕННЫЕ ОПЕРАЦИИ ГЕНЕРАЛА СИСИАНОВА НА КАВКАЗЕИ ВОССТАНИЯ

Урфан Гасанов

Ключевые слова: *Россия, кавказская политика, восстание, колониализм, империя, император, Северный Кавказ, Южный Кавказ*

Генерал Сисианов, как русский офицер, представлял политическую волю империи. Однако присутствовали и субъективные факторы в выборе и в деятельности генералов во время военных действий. Он думал, что совершив геноцид и многочисленные злодеяния, непокорные свободолюбивые кавказцы сдадутся. В деятельности его и многих других русских генералов проявились исламофобия, тюркофобия и христианский фанатизм. Ошибочная политика России на Кавказе вызвала на ростание восстаний.

GENERAL SISIANOV'S MILITARY OPERATIONS IN THE CAUCASUS AND UPRISINGS

Urfan Hasanov

Key words: *Russia, caucasus policy, rebellion, colonialism, empire, emperor, North Caucasus, South Caucasus*

General Sisianov, as a Russian officer, represented the political will of the empire. However, there were subjective factors in the choice and action of generals during hostilities. He thought that they would surrender the rebellious Caucasians with genocide and the atrocities committed by them. The activities of him and many Russian generals manifested islamophobia, turkophobia and christian fanaticism. Russia's erroneous policy in the Caucasus provoked an uprising.

Giriş. General Sisianov müsəlmanlara və qafqazlılara qarşı öz nifrəti ilə seçilən rus generallarından idi. Əslində, onun qəddarlığı qorxaqlığından irəli gəlirdi. Çünki o, qafqazlıların çox cəsarətli və döyüşkən xalq olduğunu etiraf edirdi. O, düşünürdü ki, öz qəddarlığı ilə qafqazlıların ürəyinə qorxu salacaq və onların təslim olmasına nail olacaqdır. Onun Qafqazda apardığı hərbi əməliyyatlar bunu təsdiq edir. Halbuki, rus generallarının apardıqları yanlış siyasət Qafqazda üsyanların alovlanmasına səbəb oldu.

I Aleksandr Pavloviçin hakimiyyətə gəldiyi tarix (1801) XIX əsrin başlanğıcına təsadüf edir. O, atasına (I Pavel) edilən sui-qəsd nəticəsində hakimiyyətə gəldi və 24 il taxtda qaldı (1801-1825). Əvvəlki rus çarları kimi, onun da yetişdiyi mühit (sarayda liberal maaarifçilik ideyaları ilə tərbiyə olunması), soyu, həyat yoldaşı (Luiza Mariya Avqust Badenmark qrafının qızı idi), ətrafındakı insanlar, bir çox Avropa zadəgan ailələri ilə qohumluq və dostluq əlaqələri onu daha çox Avropa dəyərləri ilə bağlayırdı. Başda imperatorlar olmaqla, Çar Rusiyası hökumətinin və hərbi elitasının tərkibinə diqqət yetirəndə görürük ki, orada yüksək vəzifələrdə təmsil olunan şəxslərin əksəriyyəti Avropa mənşəlilər olmuşlar. Belə bir hökumət ilə Avropa ölkələri ilə savaşımaq və onlarla rəqabət aparmaq, asan məsələ deyildi.

I Aleksandr hakimiyyətə gələn kimi 1801-ci ildə (30 mart) 12 nəfərlik yeni şura yaratdı. Bu şuraya daxil olanlar arasında general, qraf Valerian Zubov da var idi. Valerian Zubov, I Pavelə sui-qəsd kompaniyasında yaxından iştirak edən və I Aleksandrın hakimiyyətə gəlməsində mühüm rol oynayan bir şəxs idi. O, Qafqaz canişinliyinin general qubernatoru olmaqla yanaşı, İran ilə savaşa (1796), Dərbəndin alınmasında, Cənubi Qafqazda hərbi nailiyyətlərdə ad

qazanmışdı. I Aleksandrın onu yeni şuraya daxil etməsi, Rusiyanın Qafqazda atılacaq mühüm addımlarından xəbər verirdi.

General Zubov tezliklə Rusiyanın İran və Hindistan ilə ticarət əlaqələrində aparıcı rol oynamasını təmin edən “Asiya ilə ticarətə ümumi baxış” layihəsini təqdim edir. Bu plana görə, Rusiyanın dünya ticarətində rolunu artırmaq üçün, Don və Volqa çayları arasında kanal tikmək, bununla, Xəzər, Baltik, Qara Dəniz və Aralıq Dənizinə və onun vasitəsilə Atlantik okeanına çıxış əldə etmək lazım idi. Zubova görə, İran ilə ticarət üçün Xəzər Dənizində əsas liman, artıq beynəlxalq ticarət mərkəzinə çevrilən Bakı şəhəri ola bilərdi. O, Rusiyanın Bakı vasitəsilə həm Cənubi Qafqazda, həm də İranda öz təsirini genişləndirmək imkanları əldə edəcəyinə əmin idi. Bu layihənin təhlükəsizliyi üçün, Qara Dənizə çıxışı olan Gürcüstan ilə Xəzər sahilində yerləşən Bakı arasında rus ordusunun yerləşdirilməsini təklif edirdi. Hindistan ilə ticarət əlaqələrini yaratmaq üçün Astrabad limanını ələ keçirmək və əlverişli quru yolların tapılmasını təmin etmək lazım idi. Onun bu layihəsi bəyənilsə də, layihəyə rəhbərlik etmək vəzifəsi ona verilmədi. V.Zubov 1804-cü ildə öldü.

I Aleksandr hakimiyyətə gələn kimi (1801), Kartli-Kaxetiya çarlığını (çar XII Georgi 1798-ci ildə taxta oturmuşdu) ləğv etdi, onu Rusiyaya mülki hakim tərəfindən idarə olunan Tiflis quberniyası adı altında birləşdirdi və Qazax, Borçalı, Şəmşədil sultanlıqları da ona daxil edildi. Bununla, orta əsrlərdən gürcü dövlətinə başçılıq edən yəhudi mənşəli Baqrations sülaləsinin hakimiyyəti bitdi. XII Georginin (1800-cü ildə öldü) oğlu XII David hakimiyyətdən uzaqlaşdırıldı. 1802-ci ildə Gürcüstanın baş hakimi və Qafqazın baş komandanı general Pavel Sisiyanov oldu [8, 496]. O, gürcü çar ailəsinin üzvlərini Rusiyaya göndərdi. Lakin, XII Georginin qardaşı Aleksandr taxtı bərpa etmək üçün, İranın himayəsinə sığındı.

Sisiyanov gürcü mənşəli Sisişvili (Panaskerteli) kökü gürcü çarlarına (Tamara) bağlı olan knyaz nəslindən idi. Onun əcdadlarının bir qismi XVIII əsrin əvvəllərində Rusiyaya yerləşmişdilər. Buna görə də Pavel Sisiyanov Moskvada anadan olmuş (1754) və hərbi məktəblərdə təhsil aldıqdan sonra bir çox döyüşlərdə seçilərək hərbi karyerasında yüksəlmişdir. İmperatriçə II Yekaterina onun hərbi nailiyyətlərini dəyərləndirmiş və 1796-cı ildə onu Cənubi Qafqaza qraf və general V. Zubovun yanına göndərmişdir. Onun Gürcüstana hakim təyin olunması gürcülərə bir qədər təskinlik verdi. Çünki onlar Sisişvili sülaləsini dolaylı olaraq Baqrations sülaləsinin davamı hesab edirdilər. Bu baxımdan, Pavel Sisiyanov özünü şüurlu şəkildə yeni gürcü imperatoru hesab edirdi.

I Aleksandr 1801-ci ildə Qafqaz qoşunlarının baş komandanı general Knorinqə belə yazırdı: “Qonşu hakimlər və xalqlarla münasibət saxlayaraq, Rusiya tərəfdarlarının sayını artırmağa çalışılmalı, xüsusən də üzərlərində

hələlik Baba xanın (Fətəli şahın) hakimiyyəti yaranmamış İrəvan, Gəncə, Şəki, Şirvan, Bakı və başqa xanlar cəlb edilməlidir” [6, 67].

General Knorriq Şimali Qafqazın hakimləri (Tərki şamxalı, Qara Qaytaqsmisi, Tabasaran hakimi və s), Quba və Talış xanları ilə Georgiyevskidə görüşlər keçirərək, onları öz tərəfinə çəkməyə çalışırdı. [6, 485]. Eynilə, İran şahının nümayəndəsi İran şahının nümayəndəsi də bir çox xanlarla (Qarabağ, Bakı) görüşərək, onları İran şahına tabe olmasını tələb edirdi. 26 dekabr 1802-ci ildə dekabrın 26-da Georgiyevskidə bağlanan müqaviləyə görə, imzalamada iştirak edən xan və hakimlər Rusiyanın himayəsini qəbul etdiklərini, İran ilə savaşa rusların tərəfində olacaqlarını bildirdilər. Lakin, bu müqaviləyə baxmayaraq, ruslar yerli xan və hakimlərə etimad etmirdilər. Sadəcə onları İran ilə yaxınlaşmaqdan çəkindirmək istəyir və sonra onların ərazilərini ələ keçirmək barədə düşünürdülər [2, 12-13].

1801-ci ildə Gürcü krallığının ləğv olunması və Tiflis quberniyasının yaradılması kral sülaləsini və onun tərəfdarlarını Rusiyadan narazı saldığı kimi, Azərbaycan xanları və Tiflis quberniyasına birləşdirilən ərazilərin hakimləri də I Aleksandrın fərmanına etiraz edirdilər [4, c. 1, 782, 799]. Rus ordusu işğal etdikləri yerlərdə yerləşirdilər. Buna görə Şəmşədil sultanlığının əhalisinin bir hissəsi Gəncə xanlığına məskunlaşdı. Cavad xan, rus ordusunun Şəmşədil sultanlığını tərk etməsini tələb etdi. Bu durum Osmanlı və İrəvanı da narahat edirdi. Çünki onlar Cənubi Qafqazı öz tabeliyində olan ərazilər kimi qəbul edirdilər. Buna görə də, osmanlılar bütün Qafqaz müsəlmanlarını islam həmrəyliyi əsasında bir araya gələrək ruslara qarşı üsyana çağırırdı. Lakin bu birliyi əldə etmək çətin idi.

Birincisi, Cənubi Qafqaz müsəlmanlarının böyük bir hissəsi şiə olduğu üçün, şimaldakı sünnilərlə bir araya gələ bilmirdi. İkincisi, hər bir xan və şamxal özünü digərlərindən üstün bildiyi üçün, digərinin ayağına getmək istəmirdi. Üçüncüsü, geniş yayılan qan düşmənçiliyi (xüsusilə, Şimali Qafqazda) müsəlmanların birliyinə mane olurdu. Qafqazı ələ keçirmək planları quran rus strateqləri bu amilləri dərinəndən bildikləri üçün, Qafqazda hərbi nailiyyətlər əldə edə bilirdilər. Ruslar vaxtilə Şeyx Mənsurun Qafqazda İslam həmrəyliyi modelinin qarşısını ona görə bütün gücləri ilə aldılar ki, o, Qafqazda birliyin yaranmasına, rus ordusunun çıxarılmasına və onun müstəqilliyinin təmin olunmasına şərait yarada bilərdi. Bunu, bir çox Qafqaz xanları və şamxalları da anlayırdı. Qafqaz xanları və şamxalları arasında qohumluq əlaqələrinin qurulması buna dəlalət edirdi. Qarabağlı İbrahim xan və Şəki xanının avar xanı Umma xan ilə qohumluq və dostluq əlaqələri vardı. Qubalı Fətəli xanı Şimali Qafqazın türkdilli xanları (azərbaycanlılar, kumıqlar) dəstəkləyirdi [5, 131]. Lakin, bu əlaqələr Qafqazın vahid siyasi güc kimi ortaya çıxmasına kifayət etmirdi. Çoxəsrlik tarixi hadisələrin təhlili göstərir ki, Cənubi Qafqaz və Dağıstan çoxəsrlik tarixi prosesdə bir-birinə bir çox cəhətdən

inteqrasiya olunmuş və Dağıstan Cənubi Qafqazın (Azərbaycanın) ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdi.

Gürcüstan ərazisi Qafqazı işğal etmək üçün Rusiyaya hərbi məkan oldu. Məhz Gürcüstandan başlayaraq gürcü mənşəli rus generalı PavelSisiyanovun başçılığı altında Azərbaycan xanlıqları bir-birinin ardınca xüsusi amansızlıqla işğal olundular. Şimali Qafqaz ərazisinin də ələ keçirilməsində Gürcüstanın rolu əvəzədlənməz oldu. Çünki Dağıstanı Cənubi Qafqaz (Azərbaycan) ilə birləşdirən əsas ticarət-kommunikasiya yolu bağlandı və Şimali Qafqaz blokadaya düşdü.

Gürcü feodalları istisna olmaqla, Qafqazdakı müsəlmanlar rusların varlığını qəbul etmirdilər. Qafqazın azadlıqsevər müsəlman əhalisinin xristian Rusiyaya tabe etdirilməsi çox çətin bir məsələ idi. Lakin, bu o demək deyildir ki, onlar Osmanlı və İrənin bölgədə varlığından məmnun idilər. Qafqazda XVI əsrdən baş verən tarixi hadisələrin təhlili göstərir ki, qafqazlılar müstəqil olmağa can atırdılar. Lakin onların birləşə bilməməsi, qafqazlıların müstəqil olmasına mane olurdu.

Rusiya müsəlman qafqazlıların ona qarşı olmasını və azsaylı xristian qafqazlıların onu dəstəkləməsini nəzərə alaraq Qafqazın işğalında xristian amilindən fəal şəkildə istifadə etdi. Gürcülərlə yanaşı, Qafqazda erməni məsələsinin aktuallaşması buradan irəli gəldi. Rusiya Qafqazda öz sosial bazasını genişləndirmək üçün ermənilərin bölgəyə yerləşməsində maraqlı oldu. Bununla yanaşı, işğal etdiyi ərazilərdə xristianlaşdırma və ruslaşdırma siyasəti həyata keçirdi.

Dağlılardan fərqli olaraq, rus ordusu dövrün müasir silahları ilə silahlanmış, müasir hərbi biliklərə yiyələnmiş və döyüşlərdə mühüm rol oynayan toplara malik idilər. Belə bir ordu ilə qarşı-qarşıya döyüşmək çətin idi. Coğrafi şəraitin münasib olması dağlıların partizan döyüşünə keçməsinə şərait yaradırdı. Buna görə də dağlılar savaşlarda əsasən partizan döyüş metodlarına üstünlük verirdilər. Bu partizan dəstələri rusların Gürcüstanda yerləşən ordusuna qəflətən hücumlar edir və müəyyən hərbi nailiyyətlər əldə edirdilər. Bu hücumlar həm də rus əsgərlərinin təşvişə düşməsinə də səbəb olurdu. Çünki dağlıların cəsarətli savaşı onların psixologiyasına təsir göstərirdi. Xüsusilə, dağlıların partizan dəstələri ən çox Car-Balakən zonasında peyda olurdu. Buna görə də bu ərazilərin ələ keçirilməsi mühüm idi.

Artıq 1802-ci ildə rusların Dağıstan şamxalları ilə bağladıkları Georgiyevsk müqaviləsi, dağlıların və Talış xanlığının rusların himayəsinə daxil olmasını təsdiq edirdi. Dağıstan xalqları bu müqaviləyə görə, rusların Cənubi Qafqaza yürüşlərinə mane olmamalı idilər. Əvvəlki dövrlərdə müşahidə etdiyimiz kimi, dağlılar daima Azərbaycan xanlıqları ilə əlaqədə olmuş və onlara hərbi dəstək göstərmişlər. Bu müqavilə formal olaraq bu dəstəyin qarşısını alırdı. Ruslar plana görə Car-Balakəni, Cənubi Qafqaz xanlıqlarını ələ

keçirməli, oradan Osetiya, Abxaziya, Çeçenistan və Kuban bölgəsini işğal etməli idi [4, c.2, 1009 – 1011].

Sisiyanov kazaklardan, gürcülərdən və ermənilərdən ibarət rus ordusu ilə 1803-cü ildə Car-Balakənə hücum etdi və İlisu sultanlığını özünə tabe etdi. Bunun ardınca (4 dekabr) Meqreliya və İmeret knyazlıqları da Rusiyaya tabe oldular. Bunların ələ keçirilməsi Gürcüstan quberniyası üçün vacib idi. Çünki onun sərhədində yerləşən bu ərazilərdən Gürcüstana dağlıların hücumları olurdu. Həmçinin, Gürcüstan taxtına iddialı olan Aleksandrın da bu ərazilərdə dağlılarla birgə olduğu və gürcülər arasında öz tərəfdarlarının sayını çoxaltdığını bildirirdilər. Sisiyanov bu məlumatları araşdırmaq üçün, general Qulyakova tapşırıqlar verdi.

General Qulyakov 2 (14) mart tarixində (1803) Balakənə hücum etdi. O, Balakəni ələ keçirdikdən sonra Cara yollandı. Bu ərəfədə Şəki xanı da böyük bir ordu ilə Cara yaxınlaşdı. Şəki xanı Sisiyanova məktub göndərərək, tərəflər arasında sülh danışıqlarında vasitəçi olmağı təklif etdi. Sisiyanov ona yazdığı məktubda “kökə və qamçı” metodundan (rus çarına tabe olanlara müdafiə və himayə, olmayanlara ölüm) istifadə edərək öz şərtlərini irəli sürdü: şahzadə Aleksandri təslim etmək, Car-Balakənə rus qoşununu yerləşdirmək, vergi ödəmək və 5 əmanət vermək. Dağlılar bu danışıqlardan sonra geriyyə çəkilir və Qulyakov döyüşsüz Cara daxil olur (29 aprel). Tiflisə, general Sisiyanovun yanına sülh müqaviləsi bağlamaq üçün, dağlıların 9 nəfərlik bir heyəti gəlir və aşağıdakı şərtlərlə müqavilə imzalanır:

- Rus qoşunlarına rəhbərliyin icazəsi ilə kəndlərə yerləşmək hüququ verilir, onların ərzaq təminatını hərbi xəzinə ödəyir.
- Car, Balakən, Katex, Tala, Muxax və Cınnıx kəndləri sadıqlıqın təminatı üçün əmanət verirlər və onlara aid olan digər kəndlərə məsuliyyət daşıyırlar.
- Onlar şahzadə Aleksandri, və onun tərəfdaşlarını qəbul edib özlərində sığınacaq verməməli, Dağıstan dağlılarının öz ərazilərindən Gürcüstan ərazisinə keçməsinə icazə verməməlidirlər.
- Car-Balakənlilər əbədi olaraq Rusiyaya birləşir və hər il 220 pud ipək vergi ödəyir.
- İlisu Sultanlığı Rusiyaya tabe olur və hər il 10 pud ipək vergi ödəyir [9].

Sisiyanov, dağlıların inqiloyların xristianlığı qəbul etməsinə mane olmamasını da şərt qoşmuşdu. Qazikumık xan öz dəstəsi ilə 22 oktyabrda (1803) Gürcüstana hücum edərək Qulyakovun düşərgəsini mühasirəyə alır. Burada tərəflər arasında gərgin döyüş gedir. Dağlıların geri çəkilməsindən ruhlanan rus generalı, onları Zaqatala dağlarına qədər təqib edir. O, Muxax kəndində Car dəstələri tərəfindən öldürülür və rus ordusuna ağır itkilər verilir (15 yanvar 1804). Bundan sonra qonşu İlisu soltanlığı da Rusiya təbəəliyini qəbul edir [7, 45].

Carda baş verən hadisələrdə Sisiyanovun rolu az olmamışdır. Çünki ondan 1803-cü ilin martında Carda savaşıların əfv olunmasını istədikdə, o, öz məktubunda belə yazmışdı: “Kafir əclaflar! İstəyirsiniz ki, mən sizə inanim və əfv edim? Siz mənəim gəlməyimi gözləyəcəksiniz və orada mən sizin bütün evlərinizi yandıracağam, sizi yandıracağam, uşaqlarınızın və arvadlarınızın içəlatını dartıb çıxaracağam.” [4, c.2, 691].

Sisiyanov bu cür təhdidedici və psixoloji təzyiqgöstərici məktublarla digər Qafqaz liderlərinə də müraciət edirdi. O, Kabardin liderlərinə göndərdiyi məktubda belə yazırdı: “Sizin kimi inadkarların torpaqlarını qanla doydurmaq üçün, içimdəki qan qazanda olduğu kimi qaynayır və bütün bədənim buna təşnə olmuş kimi tir-tir əsir.... Gözləyin, bunu mən sizə deyirəm, süngü və atəşlərlə sizin qanınızı çaylara axıdacam. Torpaqlarınızdan keçən çaylarda palçıqlı su deyil, sizin ailələrinizin qanına boyanan sular axacaqdır.” [4, c.2, 772].

Rus ordusunun Cənubi Qafqaz hücumlarının məhz Car-Balakəndən başlamasının əsas səbəblərindən biri də o idi ki, Car-Balakənlilərin həm bir çox Azərbaycan xanlıqlarının (Gəncə, Şəki), həm də dağıstanlıların əhalisi ilə yaxın qohumluqları vardır. Bu qohumluq əlaqələri Car-Balakəndə baş verən savaşlarda həm Azərbaycandan, həm də Dağıstandan hərbi dəstəyin reallaşmasına öz təsirini göstərirdi. Digər tərəfdən, bu ərazi Qafqazda mühüm strateji əhəmiyyət daşıyırdı. Bu ərazinin ələ keçirilməsi ruslara həm Gürcüstanda öz ordusunun təhlükəsizliyini təmin etməyə, həm də Cənubi Qafqazı işğal etməyə şərait yaradırdı. Rusların Car-Balakəndə yerləşməsi yerli əhalinin oranı tərk etməsinə səbəb oldu.

1804-cü ildə (9 yanvar) Gəncə xanlığı ağır döyüşlərdən sonra işğal edilərək rus imperiyasının ərazisinə daxil edildi, xanlıq ləğv olunaraq dairəyə çevrildi, şəhər imperatorun arvadının şərəfinə Yelizavetpoladlandırıldı. Gəncənin öz adını çəkənlər cəriməyə məruz qaldılar. Bunun ardınca, xanlığa tabe olan Samux hakimi Şirin bəy də təslim oldu [2, 15-16].

Sisiyanov Gəncəni qədim gürcü çarlığına aid olan bir ərazi kimi işğal etdi [6, 226]. Qacarlar nəslindən olan Gəncə xanı Cavad xanın öldürülməsi və Gəncə xanlığının ortadan qaldırılması, rusların Cənubi Qafqazı işğal etməsinə şərait yaratdı. Çünki Sisiyanov özü deyirdi ki, “Gəncə qalasının yerli mövqeyi bütün Adərbican üzərində hökmrandır və onun istilası Rusiya üçün birinci dərəcəli əhəmiyyətə malikdir.” [6, 235].

Gəncə xanlığının ortadan qaldırılması və Rusiya ərazisinə tabe edilməsi, Gürcüstanın şərqdən təhlükəsizliyinə zəmanət verirdi. Gürcüstanın və Gəncənin ələ keçirilməsi İran üçün müharibə signalı idi. Sisiyanov Gəncə xanlığını qurban olaraq seçmişdi. Gəncə qətliamı digər xanlıqların gözünü qorxutmalı idi. Çünki Sisiyanov Gəncə qətliamının baş verməsi üçün Gəncə xanını öz məktublarında təhqiramiz ifadələri, hədələri və boynuna qoyduğu qeyri-real vergi yükü (20 min çevron) ilə təxribata çəkdi. Halbuki, Gəncə xanlığının buna

qədər Rusiya ilə diplomatik münasibətləri var idi. İkincisi, Cavad xan Sisiyanovun Rusiya himayəsini qəbul etmək təklifini rədd etməmişdi. Deməli, Sisiyanov Gəncə qətliamının baş verməsini öncədən planlaşdırmışdı.

Rusların xanlıqlar üzərinə planlı hücumları onu göstərirdi ki, Rusiya Cənubi Qafqazı İranın əlindən qoparmaq niyyətindədir. Rus ordusu hərbi-texniki baxımdan müasir olduğu üçün uğurla irəliləyirdi. A.Bakıxanov yazırdı ki, “İran rusların ardıcıl uğurlarını dəhşətlə qarşılayırdı. İran şahı 70 minlik qoşununu Zaqafqaziya sərhədlərində cəmləşdirdi.” [3, 158].

1804-cü ildə Sisiyanov İrəvan xanlığı uğrunda İran ordusu ilə döyüşə girdi və məğlub olaraq geri çəkildi. İran rusların bu hücumlarının qarşısını almaq üçün bütün Qafqaz müsəlmanlarına kafir ruslara qarşı birləşmək və savaşımaq barədə fətva verdi. [4, c.2, 639 – 775]. Bu məsələylə bağlı bir çox Azərbaycan və Dağıstan xanları Naxçıvanda İran şahı ilə görüş keçirdilər. Osmanlı hökuməti də Şimali Qafqaz xanlarını bir araya gətirmək üçün müəyyən tədbirlər gördü.

1805-ci ildə (14 may) Qarabağ xanlığı ilə Rusiya arasında bağlanan Kürəkçay müqaviləsinə görə, Qarabağ xanlığı da Rusiyanın tərəfinə keçdi. Bunun ardınca 21 mayda Şəki xanlığı, 27 dekabrda Şirvan xanlığı və Şamaxı Rusiyaya tabe olmaq barədə müqavilə imzaladılar. Artıq, Bakıya, Xəzər sahillərinə yol açılmışdı.

İran ordusu mövcud durumda gözləmək mövqeyində dayana bilməzdi və buna görə də o Qarabağa hücum edərək rus qoşunlarını geri çəkilməyə vadar etdi. Bunun ardınca onlar Qazaxa daxil oldular və sakinləri Rusiyaya qarşı üsyana dəvət etdilər. Koryaginın 570 nəfərlik dəstəsi buraya gələrək, savaşa başladılar.

Ruslar avqust ayında (1805) Bakıya yaxınlaşıb, qalanı mühasirəyə aldılar və təslim edilmələrini tələb etdilər. Sisiyanovun təklif etdiyi şərtlər belə idi:

- Xarici siyasət və hərbi məsələlərdə xan Qafqazdakı rus qoşunları baş komandanlığının sərəncamlarına tabe olmalı;
- xan ildə 10 min manat məbləğində məvacib almalı;
- Bakı qalasında toplarla birlikdə 600 min əsgərdən ibarət qarnizon yerləşdirilməli;
- Bakı xanlığı Rusiya təbəəliyini qəbul etməli;
- xanlığın ərazisi Rusiyaya birləşdirilməli;
- xanlığın bütün gəlirləri çar xəzinəsinə göndərilməli;
- şəhərxüsusi qaydalar üzrə idarə olunmalı idi [2, 20-21].

Bakılı Hüseynqulu xan bu şərtlərlə razılaşaraq Sisiyanov ilə görüşmək üçün, onu qalanın yanında gözlədi. Sisiyanov polkovnik Eristavinin müşayiəti ilə həmin yerə mühafizəsiz gəldi. O, burada Hüseynqulu xanın əmisi oğlu

İbrahim bəy tərəfindən qətlə yetirildi və onun kəlləsi İran şahı Fətəli şahə göndərildi. Bu hadisə rus ordusunun Bakıdan geri çəkilməsinə və qeyri-müəyyənlik durumuna düşməsinə səbəb oldu. 1806-cı ildə Sisiyanovun yerinə təyin olunan general İ.V. Qudkov Bakı, Dərbənd, Quba xanlıqlarına hücum edərək onları Rusiyaya tabe etdi. Bakı və Quba xanları İrana qaçmağa məcbur oldular. Dərbənd və Quba xanlıqları Tərki şamxallığına aid edildilər və sonra əyalətlərə bölündülər.

Bu ərəfədə Car-Balakəndə Avar və Dağıstan xanlarının silahlı dəstələrindən ibarət üsyançılar ruslara qarşı ayağa qalxmışdı. Şəkidən Car-Balakənə yollanan rus qoşunları onları mühasirəyə alaraq məğlub etdilər. Qazıqumıx hakimi Surxay xan öz dəstəsi ilə təkbaşına Azərbaycana daxil oldu və dəstək almadığı üçün geri çəkildi. Rusiya hökuməti üsyan edən və antirus mövqeyində olan xanları yeniləri ilə əvəz etdi.

Nəticə. General Sisiyanov hərbi əməliyyatları Qafqazda üsyanların artmasına və qafqazlıların Rusiyaya qarşı nifrət bəsləməsinə səbəb oldu. Əslində, Rusiyanın Qafqazda apardığı qəddar müstəmləkəçilik siyasəti İngiltərənin “dəyirmanına su tökdü.” Rusiyanın Qafqazda yanlış siyasəti üsyanların artmasına, üsyançıların təşkilatlanmasına və qəzavat şəklində meydana çıxmasına şərait yaratdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. III cild (XIII-XVIII əsrlər). Bakı. "Elm". 2007. 592 səh.
2. *Azərbaycan tarixi*. Yeddi cildə. IV cild (XIX əsr). Bakı. Elm. 2007. 504 səh
3. Bakıxanov A.Gülüstani-İrəm. B., 1951. 252 səh
4. Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией (АКАК): [В 12-ти т.] /Арх. гл. упр. наместника Кавк; Под общ. ред. А. Д. Берже. Тифлис 1866-1904.
5. Алиева С.И. Азербайджан и народы Северного Кавказа (XVIII – начало XXI вв.). Баку, Издательский дом “Şərq-Qərb”, 2010. 620 səh.
6. Дубровин Н. Закавказье от 1803 по 1806 г. СПб., 1866. 543 səh.
7. Иваненко В.И. Гражданское управление в Закавказье. Тифлис, 1911.
8. *История России XVIII-XIX веков*. Под ред. Милова Л.В.«Эксмо», 2008. 784 səh.
9. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Джаро-Белоканский_поход_\(1803](https://ru.wikipedia.org/wiki/Джаро-Белоканский_поход_(1803)